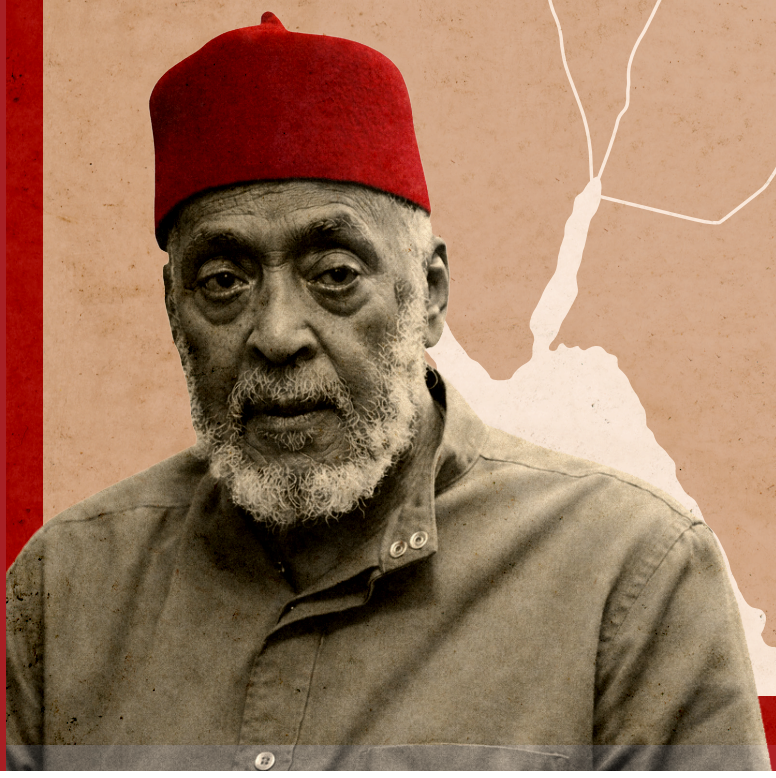
Editör: Halil Ocak

Lübnan'da Sünniliğin
Başka Bir Yüzü

Ahbâş Cemaati

HALİL OCAK Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunu. Yüksek lisansını aynı üniversitenin Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü Orta Doğu Uluslararası İlişkileri ve Siyasi Tarihi Bölümü'nde tamamladı. Doktorasını Ürdün Üniversitesinde İslam mezhepleri ve çağdaş İslami hareketler alanında yaptı. Hâlen Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Başlıca araştırma alanları arasında çağdaş İslami hareketler, Şiilik ve radikalleşme süreçleri yer almakta olup bu konularda yayımlanmış çeşitli akademik çalışmaları bulunmaktadır.

Pınar Yayınları
Bereketzade Mah. Okçu Musa Cad. No: 11/3
Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212 293 90 41
www.pinaryayinlari.com bilgi@pinaryayinlari.com
Yayınevi Sertifika No: 45508

Lübnan'da Sünniliğin Başka Bir Yüzü:
Ahbâş Cemaati
Ed. Dr. Halil Ocak

copyright 2025 © pınar yayınları

Pınar Yayınları ◆ 625
Güncel 27
ISBN 978-625-8675-00-9

Birinci Baskı Aralık 2025

YAYINA HAZIRLAYAN Asım Öz
KAPAK Ömer Faruk Yıldız
SAYFA DÜZENİ Tekin Öztürk

BASKI ACK Ajans
Mahmutbey Mah. Taşocağı Yolu Cad.
Ağaoğlu 212 Myoffice No: 344
Bağcılar/İstanbul
Sertifika No: 53569

LÜBNAN'DA SÜNNİLİĞİN BAŞKA BİR YÜZÜ: AHBÂŞ CEMAATİ

Ed. HALİL OCAK

45.YIL

İçindekiler

GİRİŞ 7

MODERN LÜBNAN'DA SÜNNİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: KURUMSAL YAPILAR VE SÜNNİ HAREKETLER
Halil Ocak 11

BİR SÜNNİ HAREKETİN ANATOMİSİ: AHBÂŞ CEMAATİ
Huzeyfe Aslan 75

ABDULLAH EL-HABEŞÎ'NİN KELAM ANLAYIŞI: ELEŞTİRİLER BAĞLAMINDA MUKAYESELİ BİR ANALİZ
Mahmut Yusuf Mahitapoğlu 143

AHBÂŞ CEMAATİNİN HUKUKİ TEMELLERİ: ABDULLAH EL-HABEŞÎ'NİN FIKIH PARADİGMASI VE FETVA METODOLOJİSİ
Muhammet Ali Çağlar 179

ABDULLAH EL-HABEŞÎ'NİN HADİS ANLAYIŞI: METODOLOJİ, YORUM VE POLEMİK 215
Ahmet Cihangir 215

SONUÇ 259
DİZİN 265

GİRİŞ

İslam mezhepleri ve toplulukları üzerine yapılan araştırmalarda karşılaşılan en temel sorunlardan biri, literatürün büyük ölçüde tarafgir bir bakış açısıyla üretilmesidir. Bu tür çalışmalar, ele alınan grupları nesnel ve kapsamlı biçimde tanıtmaktan ziyade, çoğu zaman ideolojik bir çerçeve üzerinden yorumlamaktadır. Söz konusu yorumlarda, topluluklar küçültücü, dışlayıcı veya tekfir edici bir üslupla sunulmakta; bu yaklaşım, araştırmacının hem bilgi üretme kapasitesini hem de analitik yetkinliğini sınırlandırmaktadır. Tarafsızlık ilkesi çiğnendiğinde, veriler yalnızca belirli bir ideolojik perspektifi yansıtan söylemsel ürünlere dönüşmekte ve gerçekliğin çok boyutlu doğası göz ardı edilmektedir.

Bu sorun hem klasik çalışmalar hem de çağdaş araştırmalar için geçerlidir. Mezhepler tarihine dair incelemelerde görülmektedir ki literatürün önemli bir kısmı grupları kendi bağlamlarından koparak yorumlama eğilimi göstermekte ve topluluklar genellikle ideolojik bir "öteki" şeklinde inşa edilmektedir. Benzer biçimde, çağdaş İslami hareketleri konu alan araştırmalarda da belirli dinî anlayışlara yönelik eleştiriler veya olumsuz tasvirler sıkça görülmektedir. Bazı anlayışlar "aşırılık" veya "radikalizm" gibi değer yargılarıyla tanımlanırken, eleştiren taraf kendi görüşünü meşrulaştırma stratejileri geliştirmektedir. Bu süreç yalnızca akademik nesnelliği zedelemekle kalmayıp toplumsal ve dinî kimliklerin algılanış biçimlerini de etkilemektedir.

Gerek tarihsel literatürde gerekse çağdaş çalışmaların çoğunda, mezhepçi üslup farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde yeniden üretilmektedir. Bu metinler yalnızca dinî tartışmaların ifadesi değil; aynı zamanda siyasal meşruiyetin, toplumsal aidiyetin ve ideolojik sürekliliğin aracı hâline gelmektedir. Tarafgir metinlerde incelenen grupların gerçek düşüncelerini,

yazarın ideolojik eğilimlerinden ayırt etmek çoğu zaman güçleşmektedir. Dolayısıyla, araştırmacılar her şeyden önce bu ideolojik katmanları çözümleyebilme sorumluluğu taşımaktadır; aksi hâlde yapılacak değerlendirme, farkında olmadan belirli bir perspektifi yeniden üretmekten öteye geçemez.

İşte bu noktada belirleyici olan husus, incelemeyi yönlendiren metodolojik çerçeve ve kullanılan ölçütlerdir. Herhangi bir dinî grubu yalnızca teolojik polemiklere veya tarihsel iddialara dayanarak ele almak, araştırmacıyı tarafgir söylemin dar çerçevesine sıkıştırır. Bunun yerine, söz konusu grubu çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirmek gerekir. Sosyolojik, psikolojik, siyasal ve ekonomik faktörler, bir topluluğun fikrî yapısını, dinî pratiklerini ve toplumsal ilişkilerini şekillendiren başlıca unsurlardır. Ancak esas mesele, bu unsurların nasıl yorumlandığı ve hangi metodolojik ölçütlerle analiz edildiğidir. Araştırmacı, kullandığı yöntemin nesnelliği sayesinde taraflı kaynakların söylemlerinden sıyrılarak incelenen grubun kendi dinamiklerini, iç mantığını ve tarihsel bağlamını ortaya koyabilir. Bu sebeple metot yalnızca bir araç değil; aynı zamanda araştırmacıyı ideolojik tuzaklardan koruyan bir filtre işlevi görmektedir.

Ahbâş cemaati, ortaya koyduğu dinî yorumlar, verdiği fetvalar ve İslami meselelerde benimsediği kendine has yaklaşım biçimleri sebebiyle hem toplumsal hem de akademik alanlarda tartışmaların odağı hâline gelmiştir. Cemaatin klasik İslamcı akımların veya geleneksel dinî yapıların kalıplarına tam olarak uymaması, onu İslami düşünce sahasında farklı ve özgün bir konuma taşımaktadır. Bu özgünlük, Ahbâş cemaatini sadece bir dinî grup olarak incelemenin ötesine çıkarır ve modern İslam düşüncesi içindeki alternatif dinî yapılanmaların, mezhebî yorum farklılıklarının, toplumsal uyum stratejilerinin ve devlet-toplum ilişkilerinin analizinde merkezi bir odak hâline getirir. Aynı zamanda cemaatin ortaya koyduğu dinî söylemler, sosyal davranış normları ve toplumsal etki mekanizmaları, Lübnan'ın çok dinli ve mezhebî açıdan heterojen yapısında,

dinî grupların modern devlet ve toplumla kurduğu ilişkiyi çözümlemek açısından da önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Lübnan'ın renkli dinî ve mezhebî yapısı, ülkenin toplumsal ve siyasal hareketleri üzerinde belirgin bir etki yaratmış; farklı doktrin ve hedeflere sahip birçok fraksiyonun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, Lübnan üzerine yapılan araştırmaların ve ilginin büyük ölçüde Şii Hizbullah'a, Dürzi topluluklara ve Marunilere yönelmesi Lübnan'daki Sünni varlığın âdeta görünmez kılınmasına yol açmıştır. Sünni topluluklar dışındaki dinî-mezhebî grupların her biri hakkında geniş bir literatür husule gelmişken, Lübnan toplumunun majör bir unsuru konumundaki Sünni gruplara birçok araştırmada ya hiç yer verilmemiş ya da oldukça sınırlı bir biçimde ele alınmıştır. Bu çalışma, Lübnan kimliğinin önemli bir unsuru konumundaki Sünni hareketleri çeşitli açılardan tanıtmayı ve zikredilen akademik boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Eser boyunca, Lübnan'ın dinî ve sosyal atmosferinde neşet eden Ahbâş cemaatinin kurucusu Abdullah el-Habeşî'nin hayatı ve Etiyopya kökenlerinin cemaatin ideolojik kimliğine yansımaları, tarihsel kökenlerine inilerek analiz edilmektedir. Bunun yanı sıra, Lübnan siyasi ve sosyal ortamında cemaatin nasıl güç kazandığı, hangi dinamiklerin bu süreçte etkisi olduğu, küresel ölçekte nasıl bir varlık gösterdiği ve yayıldığı da detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Böylelikle, kurucunun ve cemaatin geçirdiği dönüşüm; teolojik bir topluluğun toplumsal serüveni bağlamında bütüncül bir perspektifle ele alınmaktadır.

Öte yandan cemaatin dinî konularda nasıl bir tutum benimsediği de önemli bir merak konusudur. Bu bağlamda Abdullah el-Habeşî'nin kelam, fıkıh ve hadis alanlarında temayüz eden temel görüşlerinin detaylı analizi, cemaatin dinî çizgisinin hangi esaslar üzerine şekillendiği hususunda temel ipuçlarını sunmaktadır. Bu noktada çalışmada Abdullah el-Habeşî'nin

kelam ilmine yaklaşımı bütüncül ve sistematik bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Habeşî'nin bir mütekellim olarak entelektüel formasyonu, Ehl-i Sünnet tanımı ve kelam alanında telif ettiği eserler incelenecek; takip ettiği mezhep çizgisi ile istifade ettiği klasik ve modern âlimler ortaya konulacaktır. Ardından ulûhiyet, nübüvvet ve sem'iyyât konularına dair görüşleri analiz edilerek Habeşî'nin kelami düşüncesinin ana parametreleri belirginleştirilecektir.

Abdullah el-Habeşî'nin fıkıh anlayışı ve fetva metodolojisi, teorik ve pratik boyutlarıyla çalışmada ele alınmaktadır. Öncelikle Habeşî'nin fıkıh ilmine bakışı, mezhep algısı ve Şafii fıkhı başta olmak üzere klasik fıkıh literatürüyle kurduğu ilişki incelenecek; içtihat, taklit, mezhep değiştirme (*tahavvül*) ve telfîk konularındaki tutumu değerlendirilecektir. Ardından fetva faaliyetlerinde öne çıkan temel temalar ele alınarak, modern meseleler karşısındaki çözüm odaklı ve eklektik yaklaşımı analiz edilecektir. Bu çerçevede el-Habeşî'nin fıkhi otorite, yöntem ve uygulama konularında benimsediği temel ilkelerin belirginleştirilmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmada Abdullah el-Habeşî'nin hadis ilimlerindeki tahsil süreci detaylı şekilde incelenecek olup hadis ilminde telif ettiği eserler ve hadisleri yorumlama biçimi hakkında bilgi verilecektir. Ardından Habeşî'nin hadis ilmindeki temel görüşleri ele alınarak sahih–zayıf hükmü verme yetkisinin kimlere ait olduğu meselesi, "hafız" kavramını nasıl tanımladığı ve hadis ilminin hangi yöntemlerle öğrenilmesi gerektiğine dair yaklaşımı incelenecektir. Bunun yanı sıra ravilerin meçhul veya münker kabul edilmesine dair kriterleri ile sahabenin adaleti konusundaki görüşleri ele alınarak, Habeşî'nin hadis usulüne dair teorik çerçevesi ortaya konulacaktır. Böylelikle, onun hadis ilminde otorite ve yöntem gibi konularında benimsediği ilkeleri netleştirmek hedeflenmektedir.

Halil Ocak
Aralık 2025 / İzmir

MODERN LÜBNAN'DA SÜNNİLİĞİN DÖNÜŞÜMÜ: KURUMSAL YAPILAR VE SÜNNİ HAREKETLER

HALİL OCAK*

Lübnan Sünni toplumu, 20. yüzyıl boyunca ülkenin mezhep merkezli siyasal düzeni içerisinde kurumsal, toplumsal ve siyasal bir aktör olarak varlık göstermiştir. Lübnan'da bağımsızlık sonrası şekillenen mezhebî paylaşım sistemi, Sünniliğin kamusal alandaki rolünü keskin çizgilerle belirlemiştir. Ancak özellikle bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Lübnan'daki siyasal istikrarsızlıklar, iç savaş tecrübesi ve bölgesel müdahaleler, Lübnan resmî otoritesinin kurumsal yapısını zayıflatmış; bu durum, Sünniliğin temsil biçimlerinde belirgin bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Bu bölümde, Lübnan'da Sünniliğin söz konusu dönüşüm süreci tarihsel, kurumsal ve toplumsal boyutlarıyla ele alınacaktır. Önce mezhebî kimlik ile siyasal düzen arasındaki ilişki tarihsel bir perspektifle incelenecek; ardından Lübnan toplumunda dinî otoritenin işlevi ve Sünniliğin kurumsal varlığı tartışılacaktır. Ayrıca Sünni toplumun sivil yüzünü teşkil eden İhvancı yapılardan Lübnan Selefiliğine, uzlaşı merkezli Ahbâş cemaatinden teorik-siyasal hareketlere kadar uzanan farklı Sünni İslami hareketlerin ortaya çıkışı, konumlanışı ve birbirleriyle rekabet ilişkileri analiz edilecektir. Böylece bölüm,

* Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Ana Bilim Dalı, İzmir, Türkiye. E-posta: halil.ocak@deu.edu.tr ORCID: 0000-0001-8067-6016.

Ahbâş cemaatini ele alan sonraki bölümler için kavramsal ve tarihsel bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

Lübnan'da Mezhebî Kimlik ve Siyasal Düzenin Tarihsel Gelişimi

Lübnan'da varlık gösteren Sünni İslami hareketlerin önemli bir bölümü, kuruluşundan itibaren Lübnan'ın özgün toplumsal ve siyasal dokusu içerisinde biçimlenmiş, varlık alanını bu zeminde kurmuş ve gücünü büyük ölçüde bu ortamdan elde etmiştir. Lübnan'daki mezhebî ve dinî yapının sağladığı zeminde cemaatlerini oluşturan aktörler, genellikle ithal ettikleri ideolojiler ve organizasyon tecrübeleri üzerinden mahalli nüfuzlarını pekiştirmiş ve bölgesel ve uluslararası düzeyde etkilerini artırma fırsatı bulmuşlardır. Lübnan'daki dinî toplulukların çeşitliliği, mezhepçi yapılar ve toplumsal dengeler, İslami hareketlerin örgütsel stratejilerini, ideolojik yönelimlerini ve siyasi pratiklerini anlamada kritik bir çerçeve sunmaktadır. Bu sebeple, İslami hareketleri Lübnan'dan bağımsız bir şekilde ele almak, hareketlerin tarihsel ve toplumsal bağlamını göz ardı etmek anlamına gelir ve yanlış veya eksik bir okuma riskini beraberinde getirir.

Lübnan'daki genel mezhebî ve dinî yapının işleyişini kavramak, İslami hareketlerin varlık kazanma biçimlerini ve güç inşa etme mekanizmalarını çözümlemede hayati bir önem taşır. Çünkü onlar yalnızca birer dinî hareket değil, aynı zamanda Lübnan'ın özgün mezhebî-siyasal ortamının bir ürünüdür. Bu çerçevede, İslami hareketlerin Lübnan'daki toplumsal ilişkileri, stratejik nüfuz alanları ve küresel yayılım süreçleri, kendi iç mantığının ötesinde, Lübnan toplumunun mezhebî ve siyasal dinamiklerinin doğrudan bir yansımasıdır.

Lübnan'da mezhep kimliği, 19. yüzyıl ortalarından itibaren yalnızca dinî bir aidiyet olmanın ötesine geçerek siyasal ve toplumsal yapıyı belirleyen temel bir unsur hâline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin son döneminde merkezi otoritenin zayıf-

laması ve mahalli yönetimlerin cemaat temelli örgütlenmeye dayanması, mezheplerin hem siyasal hem de toplumsal alanda öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Maruniler ve Dürziler, merkezi yönetimle ilişkilerini yalnızca dinî aidiyet üzerinden değil, toprak mülkiyeti, vergi toplama ve mahalli yönetimde söz sahibi olma gibi siyasi ve ekonomik talepler ekseninde şekillendirmiştir. Bu bağlamda mezhep, topluluklar arası rekabetin ve dayanışmanın temel ölçütü hâline gelmiş, siyasal meşruiyet, ekonomik paylaşım ve sosyal ilişkiler bu aidiyet üzerinden düzenlenmiştir. 1860'ta yaşanan çatışmalar, dinî mezheplerin bireysel ve toplumsal düzeydeki nüfuzunu açıkça göstermiş; Maruni ve Dürzi toplulukların birbirine karşı yürüttüğü mücadele, mezhebin yalnızca dinî bir bağ değil, aynı zamanda siyasal, ekonomik ve toplumsal güç mücadelesinin merkezi olduğunu ortaya koymuştur. Bu süreçte Maruni ruhban sınıfı, Fransız müdahalesiyle moral bulmuş ve yenilgilerinin sonuçlarını ortadan kaldıracak, siyasal tasarılarını destekleyecek fırsatlar elde etmiştir.[1] Böylece Lübnan'ın tarihsel serüveni, mezhebin yalnızca bir inanç aidiyeti değil, aynı zamanda siyasal meşruiyetin, toplumsal dayanışmanın ve ekonomik paylaşımın belirleyici unsuru olma hüviyeti kazanmıştır. Lübnan'ın tarihsel serüveni, bu aidiyet biçiminin zamanla hem devletin kurumsal örgüsüne hem de bireysel kimliklere nüfuz edişinin hikâyesi olacaktır.[2]

19. yüzyılın ortalarına kadar Lübnan Dağı'ndaki toplumsal yapı, dinî farklılıkların belirleyici olmadığı, aksine mezheplerin ötesine geçen mahalli seçkinler arasındaki hiyerarşik ilişkiler etrafında örgütlenmiş bir karakter taşımaktaydı.[3] Köyler

1 Carol Hâkim, *The Origins of the Lebanese National Idea, 1840–1920* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2013), 87–91.

2 Ussama Makdisi, *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-Century Ottoman Lebanon* (Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 2000), 29.

3 Abdülgani Imad, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fî Lübnan: İşkâliyyetü'd-Dîn ve's-Siyâse fî Müctemai'l- Mütenevvi,* (Beyrut: Dâru't-Talia, 2006),13; Salibi, Kamal S., *A House of Many Mansions: The History of Lebanon Reconsidered*, I.B. Tauris & Co Ltd, London, 1988,157.

genellikle çok dinli bir yerleşim düzenine sahipti; Maruni, Dürzi ve Sünni topluluklar aynı coğrafi alan içinde bir arada yaşarken, toplumsal ilişkiler bu gruplar arasındaki sınırların ötesinde, Zaimler veya "Mukaddemîn" diye bilinen mahalli önderlerin nüfuz alanlarında biçimleniyordu. Zaimler, yalnızca ekonomik ya da siyasal güçle değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyetle de desteklenmiş bir otorite biçimiydi. Bu kişiler, Cebel-i Lübnan'ın[4] farklı bölgelerinde kendi patronaj ağlarını oluşturarak, mezhepler üstü bir elit yapılanmayı tesis ediyor ve bu ağlar aracılığıyla mahalli düzeyde bir tür karşılıklı bağımlılık sistemini sürdürüyorlardı. Dolayısıyla siyasal istikrarın temeli, merkezi bir otoriteden ziyade, bu mahalli seçkinlerin kurduğu yatay ilişkiler ağına dayanıyordu. Bununla birlikte, söz konusu elitler ile sıradan halk arasında belirgin bir toplumsal mesafe bulunmaktaydı. Bu mesafe, yalnızca ekonomik düzlemde değil; giyim tarzı, konuşma dili, unvan kullanımı, toprak mülkiyeti biçimleri ve evlilik ittifakları gibi kültürel kodlar aracılığıyla da yeniden üretilmekteydi. Dinsel aidiyet bireylerin kimlik inşasında rol oynasa da toplumsal dayanışma çoğu zaman mezhebî kimlikten ziyade mahalli bağlılık ve himaye ilişkileri üzerinden tanımlanıyordu.[5]

19. yüzyıl boyunca Lübnan toprakları, demografik, ekonomik ve siyasal açılardan köklü bir dönüşüm sürecine sahne olmuştur. Özellikle Hristiyan nüfus lehine yaşanan demografik kaymalar, yalnızca niceliksel bir artışın değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal güç dengelerinin yeniden şekillenmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm, Avrupalı güçlerin bölgeye artan müdahalesi ve Lübnan ekonomisinin Avrupa pazarlarına giderek daha fazla entegre olmasıyla doğrudan bağlantılıdır.[6] Avrupa merkezli ticaret ağlarının genişlemesi, mahalli üre-

4 Basit anlamıyla Lübnan Dağı olmayıp Kuzeyde Akkar'dan güneyde Cedid'e batısı sahil hattı, doğusu ise Lübnan Dağları'nın eteklerine kadar uzanan geniş bir alana verilen coğrafi adlandırmadır. Bk. Engin Deniz Akarlı, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861–1920*, (Berkeley: University of California Press, 1993), 7–8.

5 Makdisi, *The Culture of Sectarianism*,30-38; Imad, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye*,14.

6 Makdisi, *The Culture of Sectarianism*,57,80; Imad, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye*,15.

tim biçimlerini ve ekonomik ilişkileri dönüştürmüş; bunun sonucunda, Lübnan'daki mahalli elitler, özellikle de Maruni ve Dürzi önderler, toplumsal konumlarını koruyabilmek için yeni stratejiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu noktada, mahalli seçkinler hem ekonomik çıkarlarını güvence altına almak hem de siyasi meşruiyetlerini güçlendirmek amacıyla Avrupalı güçlerle ittifak ilişkilerine yönelmişlerdir. Dış aktörlerle kurulan bu ilişkiler, dinî kimliklerin siyasi araçsallaştırılmasını beraberinde getirmiştir. Maruni ve Dürzi liderler, Avrupa kamuoyu nezdinde kendi topluluklarını temsil ederken, onlar dinî bir birlik biçiminde tanımlanmış; böylece din, toplulukların siyasal temsil ve dış destek arayışlarında meşrulaştırıcı bir söylem hâline gelmiştir.[7]

Bu süreç, bölgenin uluslararası bağlamla ilişkilerini de derinden etkilemiştir. Avrupalı devletlerin doğrudan ve kapsamlı müdahaleleri, Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'deki düzenini temelden sarsmış ve bölgeyi modern ulus devletler sistemine doğru zorlamıştır. Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü kapsayan Osmanlı Levantı, artık eski imparatorluk düzeninin devam ettiği bir alan olmaktan çıkarak, bağımsızlık ve millî kimlik mücadelesi veren halkların yeni siyasi yapılanmalar geliştirmek zorunda olduğu bir coğrafya hâline gelmiştir. Bu müdahaleler yalnızca siyasi sınırları değiştirmekle kalmamış; mezheplerin, etnik grupların ve sosyal sınıfların kimliklerini yeniden tanımlamalarını da zorunlu kılmıştır.

19. yüzyıldaki mezheplerin millî kimlik bağlamında tartışılması, milliyetçi atılımın Avrupai bir nitelik taşıdığı bir ortamda gerçekleşmiştir. Ancak bu fikir, mahalli elitler tarafından bölgesel şartlara uyarlanarak dönüştürülmüştür. Milliyetçilik, dışarıdan ithal edilmiş olmasına rağmen, bölgedeki toplumsal ve siyasal yapı içinde yeni anlamlar kazanmış; mahalli elitlerin çıkarları, hedefleri ve kimlik arayışları doğrultusunda biçimlendirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan

7 Imad, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye,*15-16,18; Hâkim, *The Culture Origins of Sectarianism*, 91.

milliyetçi "uyanış", elitler arasındaki çatışan arzular ve hedeflerle iç içe geçmiştir. Bu dönemde gelişen millî bilinç, bağımsızlık ve özgürlük söylemini güçlendirirken, mahalli güç odakları arasındaki rekabeti de derinleştirmiştir. Elitler arasındaki çatışma, milliyetçiliğin yönünü ve niteliğini belirleyen temel bir unsur hâline gelmiştir.[8]

Avrupa'nın Hristiyanlık ile İslam arasındaki temel farklara yaptığı vurgu, Ortadoğu'ya yönelik müdahalelerin meşrulaştırılmasında kritik bir rol oynamıştır. Avrupalı güçler, dinî farkları öne çıkararak siyasi ve askerî varlıklarını haklı göstermeye çalışmış; böylece Hristiyanlık ve İslam arasındaki karşıtlık söylemi, bölgeye yönelik dış müdahalelerin gerekçesi hâline gelmiştir. Bu yaklaşım, milliyetçi hareketlerin geliştiği zemini dolaylı biçimde etkilemiş, millî kimlik arayışlarının artık yalnızca mahalli dinamiklerle değil, aynı zamanda Avrupa'nın din merkezli bakışıyla da şekillenmesine yol açmıştır.[9]

19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Levantı'nda, mezheplerin millî kimlik bağlamında anlamlandırılma biçimleri hem elitler hem de halk düzeyinde ciddi gerilimlere yol açmıştır. Toplumun seçkinleri ile halk kesimleri arasında, hangi mezhebin ne ölçüde temsil edileceği, hangi hak ve ayrıcalıkların hangi topluluklara tanınacağı gibi konular sürekli bir müzakere ve çatışma alanı oluşturmuştur. Bu gerilim, yalnızca mahalli dinî ve siyasi yapılara özgü bir mesele değil; aynı zamanda bölgenin modernleşme süreci, temsiliyet ve vatandaşlık kavrayışı gibi temel sorularını da gündeme taşımıştır.[10]

Söz konusu gelişmeler, Lübnan toplumunda aidiyet biçimlerinin köklü biçimde yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Geleneksel olarak köy, akrabalık ve bölgesel bağlılıklar etrafında şekillenen toplumsal örgütlenme, yerini mezhep temelli bir toplumsal kimlik sistemine bırakmıştır. Bu dönüşümle birlikte, dinî aidiyet yalnızca bireysel inancın bir göstergesi olmak-

8 Makdisi, *The Culture of Sectarianism*,75-78.
9 Makdisi, *The Culture of Sectarianism*,8-11.
10 Makdisi, *The Culture of Sectarianism*,166-167.

tan çıkarak, ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin belirleyici ekseni hâline gelmiştir. Mezhep, bu dönemde, diğer gruplara karşı konumlanan, yarı-ulus niteliği taşıyan bir topluluk kimliğine evrilmiştir.

Bu dönemdeki toplumsal örgütlenme, Lübnan'ın modernleşme ve devletleşme süreci üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Millî birlik fikri, tarihsel olarak mahalli seçkinlerin rekabeti ve mezhep temelli hizalanmaların gölgesinde şekillenmiş; dolayısıyla modern Lübnan toplumunda mezhepler, yalnızca dinî değil, aynı zamanda sosyo-politik kimliğin temel taşı hâline gelmiştir. Bu tarihsel miras, günümüz Lübnan'ındaki siyasal parçalanmanın ve zayıf millî bütünleşmenin anlaşılmasında anahtar bir referans noktasıdır.

Böylece, 19. yüzyıl Lübnan'ında din hem toplumsal dayanışmanın hem de siyasal rekabetin başlıca belirleyeni hâline gelmiş; mahalli elitlerin stratejik hesaplarıyla birleşerek, modern Lübnan'daki mezhep temelli toplumsal örgütlenmenin tarihsel temelini oluşturmuştur. Bu süreç, ilerleyen dönemlerde Lübnan siyasetinde kurumsallaşacak olan mezhebî paylaşım modelinin entelektüel ve toplumsal öncülünü meydana getirmiştir. Bu dönüşümün uzun vadeli etkileri, Lübnan'ın siyasal ve toplumsal dokusunda kalıcı izler bırakmıştır. Elitlerin dinî kimliği bir siyasal araç olarak kullanması, mezhepçilik olgusunu derinleştirerek toplumsal yapının dinî temelli ayrışmalar üzerine inşa edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, yalnızca topluluk içi hiyerarşiyi biçimlendirmekle kalmamış, aynı zamanda farklı gruplar arasındaki etkileşim biçimlerini de belirlemiştir. Böylece 19. yüzyılda şekillenen bu süreçler, Lübnan'da dinî aidiyetin siyasal ve toplumsal yaşamın merkezine yerleşmesine, mezhebin modern ulus fikrinin sınırlarını tayin eden temel bir unsur hâline gelmesine neden olmuştur.

1920 sonrasında süreç, artık tek bir mezhebî ulus yaratmak değil, birden fazla mezhebi kapsayan bir Lübnan ulus devleti inşa etmeye evrilmiştir. Ancak bu yeni yapıda mezhepler ara-

sında belirgin bir güç asimetrisi bulunuyordu. Dürziler, demografik ve siyasi açıdan geri planda kalırken, Sünniler Lübnan'daki büyük Müslüman topluluk olarak öne çıkmaktaydı. Ancak Sünniler Lübnan'ı, tarihsel, dinî ve kültürel anlamda doğal bir bütünlüğü temsil etmekten ziyade daha çok Büyük Suriye bağlamında bir Pan-Arap kimliğinin parçası şeklinde konumlandırıyorlardı.[11]

1926'da ilan edilen Lübnan Cumhuriyeti, ülkenin siyasal yapısını kökten biçimlendiren bir dönüm noktasıydı. Bu adım, yalnızca yeni bir devletin kuruluşunu değil, aynı zamanda siyasi gücün büyük ölçüde Maruni elitlerin elinde merkezileşmesini de sağlıyordu. Böylelikle Lübnan, mezhebî hiyerarşi üzerine inşa edilmiş bir siyasal düzenin temellerini attı.[12] Fransızların siyasi mühendisliğinin eseri olan bu hiyerarşik yapılanmanın ana amaçlarından biri Maruni kimliğini Suriye Müslüman devletinden ayrı tutulmasını garanti etmek, diğeri ise kendilerine bağımlı gördükleri Marunileri Lübnan siyasetinin vazgeçilmez belirleyicisi konumuna yerleştirmekti.[13]

1943'te imzalanan Millî Pakt**,** Lübnan'ın resmî bağımsızlığını sağlamış olsa da devletin kuruluşunu halkın iradesi yerine mezhep temelli elit çıkar ilişkilerini esas alan bir anlayışa bağlamıştır. Bu cihette Millî Pakt, paylaşım, denge ve kontrol üzerine kurulu elit himaye sistemini kurumsallaştırarak Lübnan siyasetinin temel çerçevesini çizdi. Bu yeni düzenlemeyle devletin en üst organları mezhebî kimliklere tahsis edilmiştir: Cumhurbaşkanlığı Marunilere, Başbakanlık Sünnilere ve Meclis Başkanlığı Şiilere verildi. Böylece Lübnan, biçimsel olarak modern bir ulus devlet yapısına yaklaşsa da özünde

11 Harris, William W., *Lebanon: A History, 600 2011*, (New York: Oxford University Press, 2012), 193-194; William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 251,254.

12 Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon* (London: Pluto Press, 2007), 89–91.

13 Cleveland, *Modern Ortadoğu*, 251.

mezhep eksenli bir iktidar paylaşımı rejimine dönüşmüştür.[14] Pakt, 1932 nüfus sayımına dayalı olarak Hristiyanlar lehine oluşturulmuş temsil dengesini kurumsallaştırmıştır. Daha sonra 1989'da imzalanan Taif Antlaşması, bu dengenin biçimini değiştirse de mezhep temelli paylaşımın özünü korumuştur. Üç büyük mezhep—Maruni, Sünni ve Şii—devletin temel organlarını paylaşsa da bu sembolik denge, devletin kurumsal bütünlüğünü sağlamaktan çok, sürekli kırılganlık üreten bir yapıyı beslemiştir. 1943–1989 döneminde Cumhurbaşkanı yürütmenin merkezinde yer almakta ve Sünni Başbakan'ı doğrudan atama yetkisine sahipti. Bu durum, Hristiyan ağırlıklı bir yürütme dengesini pekiştirirken, Sünni elitlerle yapılan stratejik uzlaşmalarla sistemin sürdürülmesini sağlamıştır. Ancak bu dönemde Sünni nüfustaki hızlı artış ve Sünni elitlerin ekonomi piyasalarındaki ağırlığını artırmaları, Marunilerin ellerindeki imtiyazları paylaşmaları hususunda onları daha talepkâr kılmıştır. Bu baskı ve beklentilerin bir sonucu olarak imzalanan Taif Antlaşması ile atama yetkisi Cumhurbaşkanının elinden alınarak Başbakan'a bağlı Bakanlar Kurulu'na devredilmiş ve meclisteki sandalye oranı da dâhil olmak üzere iktidarın paylaşım şekli Sünnilerden yana değişmiştir. Ancak tüm bu gelişmelerin yanında mezhepçi denge, rejiminin temel mantığı olarak Lübnan'da varlığını sürdürmeye devam etmiştir.[15]

Bugün Lübnan siyasetinin en temel paradoksu burada belirir: Sistemi istikrarda tutan dinamik ile onu krize sürükleyen dinamik aynıdır. Mezhepler arası dengeyi koruma iddiası, mezheplerin kendi varlığını yeniden üretmesiyle aynı anlama gelmektedir. Lübnan'da demokrasi, bir millî irade süreci olmaktan çok, mezhepler arası güç pazarlığının hukuki çerçevesine dönüşmüştür. Böyle bir düzende devlet, vatandaşların

14 Harris, *Lebanon: A History*,196-202; Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6/2 (2013), 328; Ahmet Bağlıoğlu, "Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yöntem Anlayışındaki Mezhebî Etkiler", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008, c. 13, sayı: 1, s. 30.

15 İmad, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye*,23; Harris, *Lebanon: A History*, 20-21; Fahri Danış, *"2006 Savaşı'ndan Günümüze Lübnan'daki Siyasi Tablo", İNSAMER*, (2016),2.

ortak çıkarlarının temsili olmaktan ziyade, mezheplerin kendi paylarını koruma aracına indirgenmiştir.

Bu tablo, Lübnan örneğinde mezhep olgusunun yalnızca bir inanç veya kimlik meselesi olmaktan öte, toplumsal düzenin yeniden üretildiği temel bir mekanizma olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Lübnan'daki tüm siyasal gelişmeleri bütünüyle mezhebî dinamiklerle açıklamak indirgemeci bir yaklaşım olur; zira ülkenin tarihsel seyrini şekillendiren unsurlar arasında sömürgecilik mirası, ekonomik çıkar ilişkileri, bölgesel rekabetler ve uluslararası müdahaleler de belirleyici olmuştur. Ne var ki Lübnan siyasetini anlamaya yönelik herhangi bir analizin, dinî tutumların, mezhebî aidiyetlerin ve bunlar etrafında örgütlenen cemaat yapılarının rolünü dikkate almaksızın tam bir açıklayıcılığa ulaşması da mümkün değildir. Devletin kurumsal yapısı, vatandaşlık kavramının içeriği ve siyasal iktidarın paylaşımı doğrudan mezhebî dengeler üzerine inşa edilmiştir. Bu sebeple Lübnan'daki siyasal süreçler, çoğu zaman dinî gruplar arasındaki güç müzakereleri biçiminde tezahür ederken, söz konusu mezhebî çerçeve ulusal düzeydeki karar alma mekanizmalarını belirleyen temel bir parametre hâline gelmiştir.

Lübnan devletinde seçim yasalarını ve kişisel statü düzenlemelerini bireyin dinî aidiyetine göre belirleyen bu sistem, "Lübnanlı" kimliğini tek başına yeterli olmaktan çıkararak, onu bir mezhebe mensubiyetle eşdeğer hâle getirmiştir. Başka bir ifadeyle, herhangi bir Lübnan vatandaşı aynı zamanda belirli bir mezhebin üyesi olmak zorundaydı. Böylece milliyetçilik, eşit vatandaşlık ve ortak kimlik ideallerine dayalı bir siyasal birlik üretmek yerine, dinî kimlikleri kurumsallaştıran bir yapıya dönüştürmüştür. Lübnan ulus devleti bu yönüyle hem Osmanlı idari mirasının bazı izlerini hem de modern millet fikrinin mezhebî bir uyarlamasını aynı anda taşımaya başlamıştır.[16]

16 Makdisi, *The Culture of Sectarianism*,167-174.

Mezhepçilik, Lübnan'ın toplumsal bünyesinde özellikle 1975–1990 dönemindeki iç savaşta patolojik bir boyut kazanmıştır. On beş yıl süren savaş, mezhebî kimlikleri yalnızca inançsal değil, aynı zamanda varoluşsal bir sınır hâline getirmiş; bireylerin toplumsal konumlarını, ekonomik fırsatlarını ve siyasal yönelimlerini belirlemiştir. Savaşın ardından geliştirilen millî mutabakat ve yeniden inşa söylemleri, bu tarihsel kırılmayı onarmaktan ziyade, onu yeni bir statüko biçiminde dondurmuştur. Bugün Lübnan toplumu, mezhepçi elitlerin birbirleriyle sürdürdüğü çıkar rekabeti, kurumsal yozlaşma, himaye ilişkileri ve toplumsal refahın çöküşüyle derin bir yapısal tıkanma içindedir.[17]

Lübnan Toplumunda Dinî Otorite ve İşlevi

Lübnan gibi mezhebî dengeler üzerine inşa edilmiş karmaşık bir siyasal düzende, din adamları ile toplum arasındaki ilişkinin mahiyeti, siyasal otoritenin niteliğini anlamada temel bir anahtar sunar. Bu tür bir düzende dinî liderler, çoğu zaman halkın doğrudan temsilcileri olmaktan ziyade, kurumsal dinî yapılarla devlet arasındaki aracılar olarak konumlanırlar. Böylece dinî meşruiyet, halkın inanç temelli rızasından ziyade, siyasal sistemin tanıdığı kurumsal roller üzerinden yeniden tanımlanır.

Lübnan'daki üst düzey resmî dinî liderlerin çoğu, tarihsel olarak seçkin ailelerden gelmekte, yüksek dinî kurumlarda yetişmekte ve kimi zaman devlet mekanizmasıyla organik bağlar kurmaktadır. Bu durum, onların halk nezdinde otorite kurma biçimlerini yer yer sınırlamaktadır. Çünkü halkın onlara yönelttiği saygı kimi zaman inançsal bağlılıktan kimi zaman da geleneksel saygınlık veya sembolik otoriteye dayanır. Başka bir deyişle, bu liderler bazen halkın vicdanında bazen de sadece sistemin hiyerarşisinde kök salmış figürlerdir.[18] Sünni kanadın

17 Harris, *Lebanon: A History*,19.

18 Alexander D. M. Henley, "Religious Authority and Sectarianism in Lebanon", *Carnegie Endowment for International Peace* (2016), 8-10.

sivil dinî liderleri ise genellikle toplumun alt-orta sınıflarına mensuptur. Onların bu özellikleri Lübnan toplumu nezdinde kendilerine yönelik güçlü bir bağlılık ve yakınlık kurulmasında avantaj sağlamaktadır.

Lübnan'daki resmî dinî liderlerin konumu, din ile siyasetin iç içe geçtiği bir düzende şekillenmiş, karmaşık ve çoğu zaman paradoksal bir karakter taşır. Bu liderler her ne kadar doğrudan siyasi aktörler olarak görünmeseler de toplum nezdinde üstlendikleri temsil rolü onları mahalli, millî ve hatta bölgesel çıkar ağlarının içine çekmiştir. Lübnan'daki dinî düzen, toplumsal aidiyetin mezhebî temelde tanımlandığı bir yapıya dayanır; dolayısıyla her dinî lider, kendi cemaatinin hem manevî rehberi hem de siyasal sözcüsü konumundadır. Bu durum, dinî otoritenin yalnızca ruhani bir makam olmaktan çıkıp, doğrudan siyasal meşruiyetin bir parçasına dönüşmesine yol açmıştır.[19]

Bu durum, özellikle Lübnan'daki Sünni dinî liderlik örneklerinde açıkça gözlemlenebilir. 1966 yılında Baş müftü seçilen Hasan Halid, göreve gelmeden önce dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdünnasır'dan onay almak üzere Kahire'yi ziyaret etmiştir; bu, dinî makamların yalnızca mahalli dinamiklerle değil, aynı zamanda bölgesel güç merkezleriyle de şekillendiğini gösterir. Benzer şekilde, 1996'da Hafız Esed'in onayı sonrası göreve gelen Muhammed Reşid Kabbani, Suriye'nin o dönemdeki Lübnan siyaseti üzerindeki etkisini yansıtmaktadır. Daha yakın dönemde, 2014 yılında Abdüllatif Derian'ın baş müftülüğe seçilmesi ise, Mısır ve Suudi Arabistan arasında varılan bir uzlaşının sonucu olarak gerçekleşmiştir. Bu örnekler, Lübnan'daki dinî liderliklerin farklı dönemlerde değişen bölgesel güç dengeleriyle paralel bir seyir izlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Süreç yalnızca dış etkilerle sınırlı kalmamaktadır; iç siyaset de dinî liderlerin seçimini doğrudan etkilemektedir. 1996'daki baş müftü seçimi, dinî otoritelerin siyasi hesapların konusu hâline geldiğini gösteren çarpıcı bir

19 Henley, "*Religious Authority and Sectarianism*",10.

örnektir. Seçim günü sabahı parlamentoda yapılan bir yasa değişikliğiyle seçmen sayısı 1000'in üzerindeyken 96'ya düşürülmüş, böylece belirli bir siyasi fraksiyonun desteklediği adayın kazanması garanti altına alınmıştır. Bu durum, dinî liderlik seçimlerinin biçimsel açıdan ruhani bir otorite belirleme süreci gibi görünse de gerçekte siyasal müdahalelerin ve çıkar hesaplarının ürünü olduğunu göstermektedir.[20]

Bu karmaşık tablo, devletlerin sivil dinî liderlerle kurduğu ilişkilerin doğasını da etkilemiştir. Devlet, çoğu zaman bir toplulukla doğrudan ilişki kurmak yerine o topluluğun dinî temsilcileriyle temas etmeyi seçmiştir. Ancak bu yaklaşım, halkla gerçek bir bağ kurmaktan ziyade mevcut dinî seçkinlerin konumlarını pekiştirmeye hizmet etmiştir. Sonuçta, dinî kurumlar ve sistemle uyumlu sivil dinî liderler güçlenirken, toplumsal düzeyde farklı düşünen veya mevcut düzene alternatif dinî anlayış geliştiren gruplar ise yok sayılmış veya marjinalleştirilmiştir.[21]

Lübnan'da resmî din adamlarının en önemli işlevlerinden biri, mezhebî gerilimlerin yükseldiği dönemlerde devreye girerek toplumsal tansiyonu düşürmek ve istikrarın korunmasına katkı sağlamalarıdır. Bu durum, çoğu zaman onların kendi cemaat mensupları tarafından eleştirilmelerine neden olsa da din adamları bunu devletin devamlılığı ve toplumsal düzenin korunması açısından bir zorunluluk görmüşlerdir. Lübnan'daki karmaşık mezhep yapısı düşünüldüğünde, dinî liderlerin bu tür arabulucu roller üstlenmeleri yalnızca dinî değil, aynı zamanda siyasal bir işlev de taşımaktadır.

Bu durumun örnekleri hem geçmişte hem de yakın dönemde açık biçimde gözlemlenebilir. Örneğin, Maruni Patriği Boutros el-Meouchi, görev yaptığı dönemde Arap milliyetçiliğini desteklemiş ve bu tutumu, farklı bir siyasi çizgide izleyen Maruni Cumhurbaşkanıyla arasında görüş ayrılıklarına yol

20 Henley, "Religious Authority and Sectarianism", 13-14.
21 Henley, "Religious Authority and Sectarianism",11.

açmıştır. Bununla birlikte el-Meouchi, Sünni topluluklarla ilişkilerinde daha uzlaşmacı bir tutum benimsemiş; bu da kendi cemaatinin bir kesimi tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Benzer bir durum daha yakın dönemde de görülmüştür. Maruni Kilisesi Patriği Bechara Boutros al-Rahi, 2011 ve 2016 yıllarında Hizbullah ile diyalog kurmayı tercih etmiş; bu adımı, mezhepler arası çatışmayı yumuşatmayı hedeflese de kendi cemaatinin önemli bir bölümünde rahatsızlık yaratmıştır.[22]

Bu tablo, Lübnan'daki dinî liderlerin arabulucu rolünün sadece resmî liderler özelinde değil, kolektif yapı ve cemaatler düzeyinde de görülebileceğini göstermektedir. Bu anlamda Sünni cenahtan Ahbâş cemaati, mezhepler arası hassas dengeleri dikkate alarak, zaman zaman hem Şii gruplarla hem de Maruni çevrelerle temas kurmuş ve belirli konularda onların görüşleriyle uyumlu açıklamalar yapmıştır. Cemaatin bu yaklaşımı, çatışmayı değil, uzlaşıyı ve barışı önceleyen bir çizgide konumlanmasına imkân tanımıştır. Ahbâş cemaatinin bu tavrı, halkın gözünde cemaatin yalnızca bir dinî yapı değil, aynı zamanda toplumsal gerilimi azaltan ve güven veren bir unsur olarak algılanmasını sağlamıştır.

Lübnan Sünniliğinin Mekânsal ve Toplumsal Varlığı

Demografik açıdan Lübnanlı Sünniler, ülkenin en büyük topluluklarından birini oluşturur. Bu konum, onları hem siyasi hem de toplumsal yaşamda vazgeçilmez bir aktör hâline getirmiştir. Millî pakt çerçevesinde başbakanlık makamının Sünnilere tahsis edilmesi, topluluğun siyasi rolünü resmîleştirirken, dinî temsil mekanizmaları da konumlarını güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda Sünnilerin resmî dinî temsil kurumu Darü'l-Fetva, mezhebe ait meseleleri gözetmek, topluluğun eğitim, sağlık ve sosyal kurumlarını desteklemek ve genel hatlarıyla Sünni toplumun işleyişini düzenlemekle yükümlüdür. Böylece Sünniler hem siyasi hem de dinî alanda iki

22 Henley, "Religious Authority and Sectarianism", 18.

merkezi kurum aracılığıyla toplumsal yaşamda belirleyici bir güç konumundadır.[23] Sünni topluluklar ağırlıklı olarak Beyrut, Trablusşam ve Sayda gibi Kuzey Lübnan'daki büyük şehirlerde yaşamakta olup bunun yanında Akkar, Bekaa, Şuf ve Güney'in bazı köylerinde de Sünni topluluklara rastlanmaktadır.

Ne var ki, zaman içinde Sünni topluluklar arasında hem siyasi hem de resmî dinî otoritelere duyulan güven ciddi biçimde sarsılmıştır. Bunun en belirgin nedeni ekonomik sıkıntılardır. Beyrut, Trablusşam ve Sayda gibi şehirlerde durum görece iyi olsa da Akkar, Bekaa ve Şuf gibi bölgelerde yoksulluk hayatın her alanına sirayet etmiştir. Sünni toplulukların yaşadıkları maddi zorluklar ve temel ihtiyaçlarını karşılamakta yaşadıkları güçlükler somut bir gerçeklik olmasına rağmen kendilerini temsil eden kurumlardan yeterli destek görememiştir. Beklentinin çok altında kalan yardım desteği, Sünni toplumda temsilcilerine karşı hayal kırıklığı ve tepki havası yaratmıştır.[24] Tepkiyi ortaya çıkaran diğer bir sebep ise dinî otoriteye duyulan güvenin aşınmasıdır. Lübnan'daki Sünni toplumun en yüksek dinî mercii konumundaki Dârü'l-Fetvâ, uzun yıllar hem dinî hem de toplumsal işlerin görülmesinde önemli bir rol oynamıştır. Artan yolsuzluk iddiaları ve siyasallaşan kararlar, Dârü'l-Fetvâ'yı çıkar ilişkilerinin gölgesinde kalan, halkın gözünde tarafsızlığını ve güvenilirliğini kaybetmiş bir yapı hâline getirmiştir.[25]

Kurumsal düzeyde de Dârü'l-Fetvâ, üstlenmesi gereken denetim ve düzenleme görevlerini yerine getirememiştir. Sünni dinî kurumların en üst denetleyicisi olmasına rağmen fiilen

23 AbuKhalil, As'ad, "Druze, Sunni and Shiite Political Leadership in Present-Day Lebanon", *Arab Studies Quarterly* 7, no. 4 (1985): 28–58; "Lebanon's Politics: The Sunni Community and Hariri's Future", *Current Crisis Group Middle East Report N°96*, 26 May 2010, 22; Raphaël Lefèvre, "The Roots of Crisis in Northern Lebanon", *Carnegie Endowment for International Peace*, 2014, 10.

24 Abdul Ghany, Imad, "A Topography of Sunni Islamic Organizations and Movements in Lebanon", *Contemporary Arab Affairs*, 30 Eylül 2010, 143; Current Crisis Group "Lebanon's Politics", 22; Lefèvre,, "The Roots of Crisis", 10.

25 Raphaël, Lefèvre, "Lebanon's Dar al-Fatwa and the Search for Moderation", *Carnegie Middle East Center*, 05 Ocak 2015.

işlevsiz kalması, küçük ve bağımsız dinî merkezlerin çoğalmasına yol açmıştır. Bu merkezlerde ise kimi zaman radikal ve militan söylemler beslenmiş ve halkın dinî yönelimleri kurumun kontrolünden çıkmıştır. Ortaya çıkan kurumsal boşluk, Sünni halkın hem dinî hem toplumsal taleplerine cevap bulmak için İslami hareketlere yönelmesine sebep olmuştur. Kurumsal zayıflığın en belirgin boyutu, Dârü'l-Fetvâ'nın siyasal alanla kurduğu yakın ilişkilerde ortaya çıkar. Halk desteğini kaybeden kurum, meşruiyet boşluğunu doldurmak amacıyla Lübnan'daki Sünni siyasi liderliklerle, özellikle de Müstakbel Hareketi ile yakın temaslar geliştirmiştir. Bu yaklaşımın, Dârü'l-Fetvâ'yı dinî rehberlikten uzaklaştırdığı ve siyasi çıkarların bir uzantısı hâline getirdiği iddia edilmiştir. Hatta zaman zaman kurum, söz konusu partinin söylemini dinî bir meşruiyet zemininde destekleyen bir aktör gibi davranmaya başlamış ve böylece hem mezhebî hem de siyasi kutuplaşmanın paydaşı olarak öne çıkmıştır.[26]

Böylesi bir ortamda, yardım temelli sosyal yapıların Lübnan bağlamında güç kazanması kaçınılmazdır. Süregelen yoksulluk, yıllarca süren iç çatışmalar ve devletin toplumsal ihtiyaçları karşılamadaki yetersizliği, halkın gündelik hayatını sürekli tehdit ederken, İslami hareketler yalnızca yaşanabilir bir alternatif sunmakla kalmamış, aynı zamanda temel ihtiyaçları doğrudan karşılayarak bireylerin hayatına somut bir etki bırakmıştır. Beslenme, eğitim ve sağlık gibi alanlarda yürütülen sürekli, sistemli ve organize faaliyetler, yalnızca bireylerin refahını artırmakla kalmamış; aynı zamanda toplum ile İslami hareketler arasında derin bir güven, karşılıklı sadakat ve aidiyet duygusu yaratmıştır. Bu süreç, verilen vaazlar, sosyal etkinlikler, eğitim programları ve toplumsal dayanışmayı teşvik eden bir araya gelme imkânları aracılığıyla pekiştirilmektedir. İnsanlar, mensup oldukları İslami hareketin tüm ideolojik görüşlerini benimsemese dahi, onun sosyal ve kültürel rolünü ta-

26 Raphaël Lefèvre, *The Sociopolitical Undercurrent of Lebanon's Salafi Militancy* (Beirut: Carnegie Middle East Center, 2018), 14.

nıyıp saygı göstermiş ve zamanla fikirlerinin doğal bir taşıyıcısı ve koruyucusu hâline gelmiştir. Bu etkileşim, İslami hareketlerin sadece dinî bir yapı olmanın ötesinde çok daha kapsamlı ve kuşatıcı bir anlam kazanmalarını sağlamıştır.

Lübnan'daki Sünni hareketleri anlamak, Lübnan toplumunu anlama açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu hareketler, devletin ve geleneksel resmî dinî otoritelerin boş bıraktığı alanlarda güven inşa etmekte, sosyal hizmetler sunmakta ve mezhebî dengeler arasında bir denge unsuru olarak işlev görmektedir. İslami hareketler, yalnızca bir dinî hareket değil; modern Lübnan'da Sünni toplumun hem sosyal hem de dinî boşluklarını dolduran, fikirlerini toplumsal ve kültürel bir zemine taşıyan, etkisi giderek artan bir güç odağıdır. Bu yönüyle, Sünni hareketlerin yükselişi, sadece dinî bir olgu değil, aynı zamanda Lübnan'daki toplumsal yapının ve mezhebî dinamiklerin yeniden şekillendiğinin açık bir göstergesidir.

Lübnan'da Sünni İslami Hareketlerin Varlığı ve Karakteristiği

Lübnan'ın çok renkli dinî ve mezhebî yapısı, ülkenin toplumsal ve siyasal hareketleri üzerinde belirgin bir etki yaratmış; farklı doktrin ve hedeflere sahip birçok fraksiyonun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ancak araştırma ve ilginin büyük ölçüde Şii Hizbullah'a, Dürzi topluluklara ve Marunilere yönelmesi, Lübnan'daki Sünni varlığın âdeta görünmez kılınmasına yol açmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında etki alanı görece sınırlı kaldığı için göz ardı edilen Lübnan Sünniliği; İslami hareketler, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler gibi çeşitli platformlar aracılığıyla ülke siyasetinde ve toplumunda varlığını sürdürmektedir.

Lübnan'da uzun bir süre güçlü bir aktör olarak varlık gösteremeyen Sünni İslami yapılar, son yarım yüzyılda yaşanan çeşitli iç ve dış gelişmelerin etkisiyle yeniden dikkat çekmeye ve toplumsal ilgi görmeye başlamıştır. Ülkedeki Sünni toplu-

Lübnan'daki Sünni hareketleri anlamak, yalnızca bir mezhebi değil, modern Lübnan toplumunun siyasi, sosyal ve dinî dönüşümünü anlamak açısından da kritik bir önem taşımaktadır. Devletin ve geleneksel dinî otoritelerin etkisinin zayıfladığı alanlarda ortaya çıkan bu yapılar, ülkedeki mezhebî dengelerin şekillenmesinde belirleyici rol oynayan aktörlere dönüşmüştür.

Lübnan'da Sünniliğin Başka Bir Yüzü: Ahbâş Cemaati, 20. yüzyıldan günümüze kadar Lübnan'da etkili olan Sünni hareketleri tarihsel ve toplumsal bağlamı içerisinde inceliyor. Bu hareketler arasında özgün ve polemikçi bir yapıya sahip olan Ahbâş cemaatini merkeze alarak Lübnan Sünnî toplumunu analiz ediyor. Cemaatin siyasetten fıkha, kelamdan hadise kadar kendine has yorumları konunun uzmanları tarafından ele alınıyor. Kitapta, cemaatin kurucu figürü Abdullah el-Habeşî'nin kelam, fıkıh ve hadis anlayışı; Ehl-i Sünnet içi tartışmalar, Selefilik karşıtı söylemi diğer Sünni hareketlerle mukayese ediliyor. Ahbâş cemaatinin Lübnan'daki siyasal ve toplumsal ilişkilerinin yanı sıra Türkiye, Suriye, Batı ülkeleri ve dijital alandaki varlığına da odaklanan eser, Sünni hareketler literatürüne disiplinlerarası ve eleştirel bir katkı sunuyor.

Lübnan'da Sünniliğin Başka Bir Yüzü: Ahbâş Cemaati, siyasi, ilmî ve güncel sorunları masaya yatıran titiz ve kapsamlı bir inceleme...

pinaryayincilik
pinaryayincilik
pinaryayinlari
9 786258 675009